

Kuva: SPUTNIK/LEHTIKUVA/FEDORENKO

Teksti: VESA VARES

Jalkapallo, politiikka ja uusi aika

Jalkapallon historian, yhteiskunnallisuuden, poliittisuuden, fanituksen, kulttuurisuuden, sukupuoliin liittyvien aspektien ja monien muiden ilmiöiden tutkiminen on tavallaan uuden ajan yhteiskunnassa tutkimuksellisella, joskin huonosti resursoidulla aallonharjalla.

Tämä kiinnostus on uutta, mutta sitä voi pitää hyvin luonnollisena, oikeastaan melkein väistämättömänä: miten näin laajoja ihmisjoukkoja niin monella tavalla kosketavaa ilmiötä voisi uskottavasti poistaa kokonaiskuvasta tutkittaessa ihmisten identiteettiä, ryhmäkäyttäytymistä, vallankäyttöä, propagandavaikuttamista, kansallisia ja muita stereotyyppiä, ja lukuisia muita asioita?

Jalkapalloa koskevasta historiankirjoituksesta laajempi ja parhaiten tunnettu kirjallisuus on tosin edelleen varsin usein journalistien tuottamaa. Tietyt nimet toistuvat ristiin lähdeluetteloissa. Tällaisia tunnettuja journalisteja ovat muun muassa **Simon Kuper**, **Jonathan Wilson**, **David Downing**, **David Winner**, **Uli Hesse-Lichtenberg**, ja niin edelleen. Simon Kuperin kirjasta on suomennettukin versio, *Matka pallon ympäri* (2000), ja siinä on myös kuvaus suomalaisesta jalkapallobuumista. Tosin hänen kommentissaan, jonka mukaan suomalaista jalkapallobuumia ei ole muualla juurikaan huomattu, ei puutu sarkasmia. Nykyään sitä sarkasmia olisi syytä olla vielä enemmän – joskaan kukaan ei taida puhua buumistakaan.

Suurin osa tästä kirjallisuudesta ei ole kovin historiatietoista, vaan kiinni nykypäivässä ja pelissä itsessään enemmän kuin yhteiskunnallis-poliittisissa kytköksissä. Poliittikkaan liittyvät kommentit ovat

usein varsin pinnallisia ja stereotyyppioivia, usein toistellaan vanhoja myyttejä. Virheitäkin tulee; esimerkiksi **David Goldblatt** yli 900-sivuisessa järkäleessään itsenäistää Suomen noin kymmenen vuotta etuajassa.

Myytit talvehtivat hyvin

Akateemisen tutkimuksen painopiste on tällä hetkellä ehkä ennemminkin Saksassa, ainakin mitä jalkapallon historiaan tulee. Erityisesti on mainittava niin sanottu Irsee-Dialoge-sarja, jossa on julkaistu runsaasti tutkimuksia, niin kirjoja kuin artikkelikokoelmia erityisesti sota-ajan ja maailmansotien välisen ajan jalkapallon historiasta. Tässä suhteessa onkin valitettavaa, että saksan kielen taito on Suomessakin kovasti kaventunut. Toki Irsee-Dialoge-piiriin keskeiset henkilöt ovat julkaisseet tutkimustuloksiaan myös englanniksi, esimerkiksi Soccer and Society -lehdessä. Laajat tutkimukset ovat kuitenkin useimmiten saksankielisiä monografioita, joka sitä paitsi on edelleen historiankirjoitukselle se luontevin formaatti.

Irsee-Dialoge on hyvä esimerkki siitä, miten akateemiset mitat täyttävä historian tutkimus on viety viime aikoina auteen ilmiöön ja sen avulla on sekä valaistu menneen ajan yhteiskuntaa että ravisteltu siitä vallitsevia myyttejä. Klassinen esimerkki jalkapallon historian joutumisesta politiikan kohteeksi on niin sanottu kuoleman ottelu ukrainalaisten ja saksalaisten välillä vuonna 1942. Luultavasti suurin osa niistä, jotka tuntevat kyseisen pelin olemassaolon, ovat sisäistäneet neuvostopropagandan version: näkkiintynyt, sankarillinen vankijoukkue taistelee ylivoimaista miehittäjän joukkuetta vastaan, joka vielä pelaa brutaalisti ja tuomarin suosimana. Kun ukrainalaiset johtavat puolijalalla, SS-upseeri käy kertomassa joukkueelle, että jos se voittaa, pelaajat ammutaan. Joukkue päättää kuitenkin uhrata itsensä murskatakseen vihollisen yli-ihmismyytin, voittaa ottelun, ja sen jälkeen se kuljetetaan Babi Jarin rotkoon ja ammutaan – peliasuissaan. Yhdessä versiossa pelaajat ammutaan jo kentälle.

Tämä kertomus oli niin vetoava ja voimakas tarina, että se oli myös pitkään neuvostoliittolainen totuus – vaikka jo varhain kävi ilmi, että kuolonuhreja oli vain neljä, ja hekin kuolivat useita kuukausia myöhemmin. Saksalainen ja ukrainalainen tutkimus on viime aikoina riisunut pelin ympäriltä lukuisia myyttejä, muun muassa tappouhkauksen, sekä sen, että edes henkensä menettäneiden murhaamisen tärkein syy olisi ollut edellä mainittu peli. Myytit kuitenkin talvehtivat aina sikäli hyvin, että **Putinin** Venäjän nationalismin noustessa on tätäkin vanhaa myyttiä elvytetty, ja sen hengessä on filmattu uusi elokuvaversiokin (edellinen on 1960-luvulta) *Ottelu* vuonna 2012. Räikeästi propagandistinen elokuva johti myös diplomaattiseen sanaharkkaan, koska ukrainalaiset maalattiin siinä yhteistoimintamiehiksi, ja sankareina olivat venäläiset. Tämä koettiin erityiseksi loukkaukseksi siksi, että samana vuonna Ukraina isännöi Puolan kanssa EM-kisoja. Elokuva oli jonkin aikaa esityskiellossa Ukrainassa.

Mutta muitakin vastaavia tapauksia on, ja jotkin paljastukset ovat herättäneet merkittäviäkin kiistoja kritisoidessaan vanhoja myyttejä. Esimerkiksi Bayern Münchenin piirissä oli muodostunut omaa identiteettiä luova, monelta osin perusteltukin, tarina siitä, kuinka Bayer München oli Kolmannessa Valtakunnassa eräänlainen ”järjestelmänvastainen” joukkue, joka sai kärsiä. Itävallan kuuluisimmasta pelaajasta **Matthias Sindelarista** ja etenkin hänen kuolemastaan natsien uhrina on siitäkin useita sankarillistavia uhrkertomuksia. Irsee-Dialogen tutkimukset ovat osoittaneet, että nämäkin sisältävät runsaasti liioittelua; todellisuus oli arkisempaa – ja sopeutuvampaa.

Saksalaisessa jalkapallotutkimuksessa on kiistelty runsaasti siitä, kuinka epäpoliittista tai poliittista maan jalkapalloliiton DFB:n, seurojen ja jalkapalloväen toiminta todellisuudessa oli. On puhuttu jopa jalkapallohistorioitsijoiden *Historikerstreit’ista* eli historiakiistasta; *Historikerstreit* on tunnettu termi Saksan historiantutkijoiden tilinteosta natsismiin. Se on koskeneet sitä, kuinka laaja vastuu koko saksalaisella yhteiskunnalla on natsismista ja sen teoista ja kuinka ainutkertaisia tai saksalaiseen traditioon kuuluvia nämä olivat. Urheiluhistorian alalla on tällä hetkellä vallitsevana tulkintana, että urheiluväen sopeutumista ja yhteistyötä kansallissosialismin kanssa on vähätelty, mutta toisaalta on myös kritisoitu vastakkaisen kertomuksen myyttejä, etenkin tohtori **Nils Havemannin** toimesta.

Sen sijaan anglosaksinen jalkapallotutkimus on ollut luonteeltaan sosiologisempaa ja vähemmän kiistanalaista, mitä itse historian vaiheisiin tulee. Toisaalta tämä epäilemättä johtuu myös maiden historioista ja niiden eroista. Edellä mainittu *Soccer & Society* on sekin pääasiassa sosiologiaa aiheita julkaiseva foorumi, ja brittiläisestä jalkapallotutkimuksesta kuuluisin lienee Leicesterin koulukunta, joka tutki etenkin 1980–90-luvuilla faniuden ja huliiganismin juuria.

FIFA haluaa jalkapallon globaaliksi lajiksi

Yksi jalkapallon nykyajan piirteitä on ollut myös se, että peli on globalistunut. Seuratasolla maiden parhaat joukkueet muodostuvat aivan valtaosin ulkomaisista pelaajista, joiden tausta on useimmiten Euroopan ulkopuolelta. Latinalaisen Amerikan kontribuutio on tässä suhteessa jo vanha perinne, ja viime vuosikymmeninä myös afrikkalaispelaajat ovat lyöneet läpi. Aasia kulkee tässä suhteessa jonkin verran perässä, mutta ei sekään ole merkityksellön, etenkin kun Aasia on markkinointikohteena yhä tärkeämpi.

Jalkapallo on ollut etenkin Afrikalle tärkeä kansallisen identiteetin muodostaja, joskin myös hajottaja, koska Afrikan valtiot ovat usein etnisesti hyvin hajanaisia. Jalkapallo on myös päättynyt usein diktaattorien leikkikaluksi.

Kansainvälinen maajoukkueiden menestys on kuitenkin jäänyt uupumaan sikäli, että yksikään Afrikan maa ei ole koskaan onnistunut pääsemään MM-kisoissa pidemmälle kuin kahdeksan parhaan

Mistä kaikesta jalkapallo, tai mikä tahansa urheilu, tulee osavastuulliseksi oloissa, joissa vallitsevat diktatuuri ja ihmisoikeusrikkomukset?

joukkoon. Aasialta on onnistunut seuraavakin askel eli pääseminen välieriin kahdesti, nimittäin Etelä-Korealta ja Turkilta vuoden 2002 kisoissa, joskin Turkki on ollut jalkapallossa jo pitkään ennemminkin ”eurooppalainen”. Etelä-Koreanakin pääsy näin pitkälle johtui ainakin osaksi isäntäjoukkueeseen hyvin suopeasti suhtautuneista erotuomareista.

Muutos oli silti merkittävä ajankuva: MM-kisojen historiahan tuntee myös toisen Etelä-Korea-Turkki-ottelun. Se on vuodelta 1954, se kiinnosti tuskin ketään, sitä pidettiin kehittyneempien maanosien myöntämänä armopalana ja kisojen kannalta pakko-pullana, eikä pelille muodostunut urheilullisestikaan mitään mielenkiintoa, koska Etelä-Korea oli niin selkeästi altavastaja – Turkki voitti 7–0. Vuonna 2002 samat maat olivat sen sijaan päässeet jo askeleen päähän MM-finaalista.

Tosin vuoden 2002 jälkeen Afrikan ja Aasian menestys on hiipunut, ja tällä hetkellä ei pidetä lainkaan todennäköisenä, että kummastakaan maanosasta selviäisi yhtään maata välieriin tai edes puolivälieriin. Tätä on selitetty maanosan poliittisella levottomuudella ja yhteiskunnallisella tilanteella, joiden vuoksi pelin infrastruktuurit ovat surkeassa kunnossa, ja parhaat pelaajat katoavat ulkomaille.

FIFA:n julkaillut tavoite on ollut jo kauan levittää jalkapallo globaaliksi lajiksi, ja kisojen kiertämisestä kaikissa maanosissa on tullut itseisarvo. FIFA:n korruptoitumisen vuoksi tämä toiminta on kuitenkin nähty jo pitkään enimmäkseen tuen ja äänten kalasteluna, ei niinkään aitona pyrkimyksenä. Tuskin yhtään merkittävää päätöstä FIFA:ssa tehdään spekuloiden, mitä palveluksia on luvattava erityisesti Afrikan maille, joilla on käytössään suuri ääniosuus. Toisaalta tämä spekulointi voi johtua osittain myös stereotyyppioivista ennakkoluuloista, sillä harvemmin oletetaan, että Euroopan, Aasian tai Etelä-Amerikan äänet olisivat ohjailtavissa yhtä helposti, saati minään blokkina.

Naisjalkapallon nousu

Nykyajan ilmiöihin kuuluu myös naisjalkapallon nousu. Naisjalkapallo joutui taistelemaan oikeastaan vielä enemmän ennakkoluuloja vastaan kuin muu naisten urheilu. Voimistelun, jousiammunnan, taitoluistelun, tenniksen ja monen yleisurheilulajinkin saattoi katsoa sisältävän esteettisen aspektin ja olevan siten ”naisellista”, mutta jalkapallo oli nimenomaan miesten peli ja taistelulaji. Niinpä naisten jalkapallo tuntui erityisen mahdottomalta, ja 1920-luvulla tai myöhemminkin se joko kiellettiin monissa maissa tai estettiin käytännössä kieltämällä jalkapalloseuroja asettamasta kenttiään naisten käyttöön. Monet näistä kielloista purettiin vasta 1970-luvulla.

Kuvaavaa on, että esimerkiksi olympiakisojen mi-

talirohmu DDR ei ollut lainkaan kiinnostunut naisjalkapallosta, vaikka muuten se suosi voimakkaasti naisurheilua – sen oletuksen pohjalta, että sitä kautta oli saavutettavissa nopeimmin ja laajinta menestystä. Naisjalkapallo oli kuitenkin DDR:n aikana täysin tytärpuolen asemassa: se ei ollut olympialaji, eikä järjestetty edes virallisia MM-kisoja. DDR:n urheilubyrokraattisen näkemyksen mukaan se oli siis tarpeeton laji, johon ei ollut syytä haaskata resursseja. Valtion loppuvaiheissakin DDR:ssä oli vain muutama tuhat naisjalkapalloilijaa, samaan aikaan kun Länsi-Saksassa näitä oli satoja tuhansia.

Jokainen, joka haluaa esiintyä urheilun tietoviisaina, voikin loistaa vähällä vaivalla kehumalla pystyvänsä luettelemaan DDR:n jalkapallon naismaajoukkueen kaikki pelit ja maalintekijät. Pelejä oli nimittäin yksi, se oli muutama kuukausi ennen DDR:n valtion lakkauttamista, ja DDR hävisi sen 0–3. Ehkä jotenkin kuvaavaa on myös se, ettei tuolloin vastassa ollut valtiota ole sitäkään enää olemassa. Se oli nimittäin Tšhekkoslovakia.

Matkaa on jäljellä

Ottaen huomioon tämän alkutilanteen naisjalkapallo on edennyt viime vuosina erittäin nopeasti. Pisimmälle se on edennyt sosiaalivaltion oloissa, ja Pohjoismaat ovat olleet edelläkävijöitä. Tämä on siinä mielessä suuri muutos vanhaan, että maailmansotien välissä naisurheilu oli Pohjoismaissa ennemminkin perässä muuta maailmaa kuin sen edellä. Kyse on myös valinnasta, sillä pohjoismaiset opetusministeriöt ovat olleet herkimmin vaatimassa tasa-arvo-ohjelmia urheiluun, ja vaikka resurssien jako ei ole edelleenkään tasapuolista, niin yhteiskunnallinen ja poliittinen sidos vaatii ainakin jonkinlaisen kohtuullisuuden. Muuten on pelättävissä imagoa vahingoittavia reaktioita.

Toisaalta matkaa on vielä aidosti paljon jäljellä: monissa vahvan jalkapallokulttuurin maissa naisjalkapallo on edelleen laiminlyöty, jonkinlainen täyte, kuriositeetti tai soma lemmikki verrattuna ”oikeaan” jalkapalloon. Tutkijoista **Riikka Turtiainen** on nostanut esille Englannin jalkapalloliiton kuvaavan twiitin maan naisjoukkueen pudottua jatkosta vuoden 2015 EM-kisojen pudotuspelivaiheessa. Twiitti oli varmastikin lähetetty vilpittömällä mielellä ja hyvää tarkoittaen, mutta se on juuri siksi asenteellisesti varsin paljastava: *Our Lionesses go back to being mothers, partners and daughters today, but they have taken on another title – heroes*. Twiittaus herätti paljon huomiota ylistävästä loppukommentista huolimatta, sillä kenen mieleen edes tulisi toivottaa **Ronaldolle** tai **Messille** hyvää jatkoa parisuhteen ja kotitöiden piiriin, kun heidän joukkueensa putoaa turnauksessa jatkosta?

Se, että vuoden 2005 EM-kisoissa kahdeksasta joukkueesta puolet ja vuoden 2009 EM-kisoissa 12 joukkueesta viisi oli Pohjoismaata, ei valitettavasti kerro ainoastaan Pohjoismaiden naismaajoukkueiden korkeasta tasosta, vaan myös naisjalkapallon monessa maassa nauttimasta aliarvostuksesta ja hietaasta liikkeellelähdestä.

Yksi naisjalkapalloon liittyvä tutkimusaihe on ollut myös seksismi. Esimerkiksi naisurheilun historian eturivin tutkijoihin kuuluva **Gertrud Pfister** on nostanut esille, miten bulevardilehti *Bild-Zeitung* esineellisti Saksan naismaajoukkueen pelaajia ja keskittyi näiden elämässä ”hömppä”-intressien piiriin Saksan järjestämien vuoden 2011 MM-kisojen yhteydessä. Osa naisjalkapalloilijoista on myös mennyt tähän julkisuuspeliin mukaan vähäpukeisilla tai jopa alastonposeeraamisilla.

Toisaalta ilmiö on osa laajempaakin nykyajan ilmapiiiriä. On varmasti kiistämätöntä, että osalla miehistä liittyy naisten urheiluun seksistinen katse. Aikaan kuuluu kuitenkin muutenkin, että omaa ulkonäköä ja sopivasti paljasta vartaloa käytetään niin yleisen huomion metsästyksen kuin taloudellisten etujen vuoksi.

Myös moni miesjalkapalloilija on halunnut profiloitua muodin ja metroseksuaalisuuden kautta, eikä tarvitse klikata Googlea montakaan kertaa, kun maailmantähdistä **Beckhamista** Ronaldoon ja monesta muustakin löytyy paidattomuutta ja alusvaatemainoksia. Toki on oleellista arvioida, missä vaiheessa kyseessä on oma vapaa harkinta, missä vaiheessa odotukset, joita vastaan on vaikeaa käydä saadaksesen hetkensä julkisuudessa.

Naisjalkapallon kasvun ja tasa-arvoistumisen kehitystä ei kuitenkaan ehkä uhkaa samankaltainen stagnaatio lupaavan alun jälkeen kuin mikä on tullut Afrikan ja Asian jalkapallon osaksi. Etuna on se, että ei kuitenkaan tarvitse kilpailla samalla areenalla niiden kanssa, joiden historia ja vauraus antavat paljon suuremman etulyöntiaseman. Toki naisjalkapallon täytyy käydä epätasaista kilpailua miesjalkapalloa vastaan, ja tähän on lukuisia rakenteellisia rasitteita; mutta se kilpailu käydään tavallaan eri lohossa, ei etabloituneen jalkapallon sisällä, vaan uutta vallaten sen rinnalla. Kamerunin tai Etelä-Korean täytyisi voittaa Saksan, Italian tai Brasilian kaltaiset perinteillä ja resursseilla kyllästetyt monumentit, naisten puolella kilpailu käydään omalla sektorilla.

Ja onko aikoihin nähty upeampaa jalkapalloviihdettä kuin naisten EM-kisat Hollannissa vuonna 2017 – uusia joukkueita, ei rappaamista, ei filmaamista, ei mussutusta, finaalissa kuusi maalia, **Nadia Nadimin** tarina afgaanipakolaisesta Tanskan tähdeksi ja paljon muuta. Miesten jalkapalloturnaukset tuottavat kyllä säännöllisesti muutaman klassikon, mutta myös suuren määrän haukotusta.

Entä kesyttikö jalkapallo politiikan?

Saksalainen urheiluhistorioitsija **Christine Eisenberg** huomauttaa osuvasti, että tarkastelunäkökulma on hyvin usein politiikan vaikutus urheiluun, kun se usein voisi olla myös toisinpäin. Yleinen kysymys on,

miten politiikka – usein nimenomaan autoritaarinen järjestelmä, jolla on laajat mahdollisuudet toteuttaa tavoitteitaan – muutti urheilun instrumenttikseen ja pyrki käyttämään sitä hyväkseen. Nykyään kysytään samaa kaupallisuuden ja urheilun suhteista.

Tämä suhde kulki kuitenkin myös toisinpäin. Urheilu on usein hyötynyt juuri sellaisista hallitsijoista, jotka eivät ole tilivelvollisia demokraattiselle päätöksenteolle, sillä heille satsaukset ja kustannukset eivät ole este. Jos urheilujohtajat ja valmentajat puolestaan saavat käsiinsä resurssit, jollaisia ei voi toivoa normaalioloissa, he eivät kysy niiden taustaa. On lähestulkoon mahdotonta sanoa ei, jos vaihtoehtona on ainutlaatuinen tilaisuus saavuttaa omalla alalla jotain suurta. Sama koskee itse nurmityöläisiä eli pelaajia, jotka harvoin ovat aidosti kiinnostuneita muusta kuin urheilusta, omasta lajistaan. Niinpä jos urheilu saa valtiolta, puolueelta tai diktaattorilta infrastruktuurit, stadionit, taloudellisen turvan ja mahdollisuuden kasvattaa jatkuvasti omaa toimintaansa, se ei halua kuulla asian poliittisesta tai moraalisesta puolesta.

Sama on pätenyt jossain määrin henkilötasollakin. Fasistisen Italian ja kansallissosialistisen Saksan maajoukkuevalmentajat **Vittorio Pozzo** ja **Sepp Herberger**, Argentiinan maailmanmestarivalmentaja **Cesar Menotti** ja jopa Brasilian valmentaja **Joao Saldanha** eivät kukaan olleet poliittisen järjestelmänsä mannekiineja. Menotti ja Saldanha olivat jopa maittensa sotilasjunttien vasemmistolaisia vastustajia. Mutta kun järjestelmä koki välttämättömäksi menestyä, poliittinen puhdasoppisuus jäi taka-alalle. Saldanha tosin sai lopulta potkut hiukan ennen vuoden 1970 MM-kisoja, mutta pääasialliset syyt eivät koskeneet hänen poliittisia mielipiteitään.

Urheilun ja politiikan hankala kytkös ei ole nykyaikana sinänsä muuttunut. On aiheellisesti kysytty, onko ylimalkaan kenenkään muun kuin autoritaaristen johtajien ja maiden mahdollista järjestää suuria kisoja ja muita megatapahtumia? Vain he pystyvät takaamaan, että rahat eivät lopu kesken, että järjestyshäiriöt pistetään kuriin kovalla kädellä, että ympäristöargumentit ja demokraattinen päätöksenteko eivät kaada hankkeita jo kehtoonsa, ja niin edelleen.

Samalla kuitenkin nousee kysymys, mistä kaikesta jalkapallo, tai mikä tahansa vastaava urheilu, tulee tavallaan osavastuulliseksi. Onko moraalista potkia palloa oloissa, joissa vallitsevat diktatuuri ja ihmisoikeusrikkomukset?

Viime kädessä on vaikeaa sanoa, tarkoittaako pallon herruus pallon hallitsemista vaiko sitä, että pallo hallitsee. Molemmat tulkinnot ovat kieliopillisesti oikein.

VESA VARES, VTT, dosentti
Poliittisen historian professori
Turun yliopisto
Sähköposti: vesvar@utu.fi